

Ion Bogdan LEFTER (coordonator)
Roxana Ștefania CIOBANU, Dan GULEA
Dragoș Silviu PĂDURARU, Dumitrița STOICA

CITITUL NE FACE MAI BUNI

CLASA A XI-A

LIMBA ȘI LITERĂTURĂ ROMÂNĂ

Noțiuni, aplicații, repere istorice

PROIECT DE MANUAL ȘCOLAR

CORINT
EDUCAȚIONAL

Evaluare inițială

Citiți textul următor pentru a putea răspunde la cerințele formulate.

Un vânt răzleț își șterge lacrimile reci pe geamuri.

Plouă.

Tristeți nedeslușite-mi vin, dar toată durerea,

Ce-o simt n-o simt în mine,

în inimă,

în piept,

ci-n picurii de ploaie care curg.

Și altoită pe ființa mea imensa lume

cu toamna și cu seara ei

mă doare ca o rană.

Spre munți trec nori cu ugerele pline.

Și plouă.

(Lucian Blaga, *Melancolie*)

1. Precizați câte un sinonim contextual pentru *răzleț* și *nedeslușit*. 1 punct
 2. Selectați patru termeni cu valoarea unor motive literare. 1 punct
 3. Exemplificați un aspect caracteristic textului liric. 1 punct
 4. Comentați, într-un text de 150 de cuvinte, relația dintre ideea poetică și mijloacele artistice. 3 puncte
 5. Exprimați-vă opinia despre importanța folosirii corecte a limbii române, valorificând experiența voastră culturală, într-un text argumentativ de minimum 150 de cuvinte. 3 puncte
- Oficiu: 1 punct

Fundamente ale culturii române. Perioada veche

Manuscris medieval – Heinemann nr. 40 publicat în jurul anului 1340

Istorie, cultură, literatură

- Originea și evoluția limbii române
- Latinitate și dacism (studiu de caz)
- Dimensiunea religioasă a existenței
- Cronicile medievale și formarea conștiinței istorice
- 🌀 Ion Neculce, *O samă de cuvinte**

* Profil uman

Curențe culturale în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea

- Umanismul
- Iluminismul
- 🌀 Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada**

Limbă și comunicare

- Normă lingvistică – aspecte evolutive

Evaluare

Curențe culturale în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea

De neamul moldovenilor (1686) este o istorie a originilor poporului și limbii române. Autorul le arată cititorilor un model cultural, pe acela italian. „Raiul pământului” strălucește atât prin frumusețile naturale, cât și prin civilizație. În legătură cu acest spațiu fermecător, modelat de oamenii Renașterii, Miron Costin subliniază calitățile omului distins, ale gentilomului prețuit de umaniști. În plus, autorul amintește de Padova, un centru al mișcării umaniste, oraș în care va studia un alt cărturar al lumii medievale, stolnicul Constantin Cantacuzino.

și grecii ne zic vlah, ce și dintr-altele te vei cunoaște: obiceiuri, hire, graiul și până astăzi, că ești drept vloh¹, adecă italian și râmlean.

(Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, Editura pentru Literatură, București, 1965)

APLICAȚII

1. Discutați scopul pentru care autorul a scris acest text:
 - a. familiarizarea cititorului cu marea civilizație italiană;
 - b. sublinierea originilor latine ale poporului român;
 - c. dorința de a-l avertiza pe cititor că există și scrieri care au falsificat trecutul.
2. Cine ar putea fi cititorul căruia i se adresează Miron Costin în secolul al XVII-lea? Explicați.
3. Comentați secvența marcată în text cu Δ.
4. În ce măsură verbele „a înțelege” și „a cunoaște”, existente în ultimul paragraf, ar putea fi relevante pentru curentul umanist?
5. Poate fi textul privit ca un elogiu adus unui model de civilizație, ținând seama și de idealul omului învățat, cu purtări alese, politicos și rafinat, despre care vorbește autorul? Argumentați.

Vedere de canal cu statui – Prato della Valle și Bazilica Santa Giustina în Padova (Padova), Veneto, Italia

Unii fii de boieri din Moldova și Țara Românească au parte de o educație aleasă, intrând în contact cu anumite idei umaniste. Grigore Ureche și Miron Costin sunt legați, într-o anumită măsură,

de tradiția umaniștilor. Ideea susținerii latinității românilor, de exemplu, apare în scrierile lor istorice. Modelul de maximă erudiție va fi atins de Dimitrie Cantemir (1673–1723), poliglot, istoriograf, om politic, geograf și muzicolog, unul dintre marii cărturari din epoca veche. Ideile umaniste s-au adaptat mai bine în Transilvania. Johannes Hontenus (1498–1549) și Nicolaus Olahus (1493–1568) sunt două figuri reprezentative.

¹ Vloh, s.m. – italian (în limba polonă).

O nouă mișcare se dezvoltă în Europa secolelor al XV-lea și al XVI-lea. Afirmată întâi în Italia, la curțile princiare, mișcarea umanistă reabilitează omul. Calitățile fizice, intelectuale și morale intră în atenția gânditorilor umaniști. Umanistul este, de fapt, un om al cărții. Cunoaște limbile culturii clasice (greaca și latina) și îl preocupă textele Antichității (ignorete, cenzurate sau distruse în perioada medievală). Aspiră la un ideal de viață superior, purtând conversații alese în societate. De altfel, unii umaniști au conturat portretul omului educat, al curteanului capabil să întrețină conversații elegante, să danseze, să practice sporturi și să fie la curent cu științele și artele. Curentul umanist combate, astfel, anumite concepții medievale despre om (privit ca o ființă supusă, care nu trebuie să se dezvolte în plan personal). Un umanist celebru a fost scriitorul și medicul francez François Rabelais, autorul unei opere satirice: *Gargantua și Pantagruel*. Aici, Rabelais imaginează o mănăstire utopică, Thélème, în care membrii ei se bucură de viață, practicând diverse jocuri și sporturi într-un spațiu al libertății, cu o arhitectură impresionantă. Scriitorul susținea, în fond, libertatea și inovația. De altfel, mișcarea umanistă se desfășoară în relație cu Renașterea, curentul care a mobilizat mari figuri artistice precum Leonardo da Vinci sau Michelangelo. Urmăriți documentarul despre Renaștere (cod QR) și notați două idei legate de acest curent artistic. Discutați-le în clasă.

CĂRȚI FRUMOASE

Publicat în două părți (partea I – 1605; partea a II-a – 1615), romanul *Don Quijote de la Mancha* al lui Miguel de Cervantes reflectă, între altele, teme și idei umaniste. Mare cititor de cărți cavalești, eroul – Alonso Quijano – își părăsește casa și familia pentru a pleca în lume. Își ia un nume nobil (don Quijote), un „scutier” (pe țăranul credul Sancho Panza) și un cal (mârțoaga Rocinante). În compania aventurilor cavalerului rătăcitor, scriitorul spaniol explorează umorul unor situații, preferând un stil proverbial, din care nu lipsesc referințe ale culturii clasice. Un sfat al protagonistului către Sancho Panza este despre dobândirea virtuții: „Să știi, Sancho, că, dacă iei drept măsură virtutea și te mândrești că faci fapte virtuozose, n-ai de ce să-i mai pizmuiești pe cei ce se trag din domnitori și din domni mari, pentru că obârșia înaltă se moștenește, pe când virtutea se capătă, și virtutea are preț în ea însăși, pe când obârșia înaltă, nu.” (trad. rom. Ion Frunzetti și Edgar Papu)

Albacete, Spania – Statuia lui Don Quijote și Sancho Panza

REPERE TEORETICE ȘI ISTORICE

Iluminismul (it. *illuminismo*, germ. *Aufklärung*) este un curent de idei din secolul al XVIII-lea, manifestat mai ales în spațiul cultural francez. Ilumiștii sunt, în primul rând, filozofi care au căutat să găsească soluții pentru un trai mai bun al oamenilor în societatea modernă, într-o lume marcată de dispute de idei, de abuzuri ale conducătorilor, de intoleranță și fanatism. În linii mari, ilumiștii au susținut libertatea, progresul și separarea puterilor în stat, punând rațiunea în prim-planul vieții umane. Mulți autori ai epocii au combătut dogmele și superstițiile, precum și derapajele clericilor. Cele mai multe idei au fost lansate în celebra *Enciclopedie franceză* (carte care a scandalizat Biserica). În plus, un rol esențial a fost acordat educației, prin lansarea unor programe potrivite pentru iluminarea oamenilor. Educația, considerau gânditorii ilumiști, îl putea face pe om cu adevărat liber. Ideile Iluminismului au avut un mare ecou în spațiul european, precum și în Statele Unite, stând la baza ideilor democratice. Cărți scrise de Voltaire, Rousseau sau Montesquieu, celebri autori din secolul al XVIII-lea, au circulat atât în Transilvania, cât și în Moldova și Țara Românească, influențând diverse concepții despre stat și educație.

Iluminismul românesc

Ion Budai-Deleanu

*Țiganiada**

(fragment)

73. Nice-un soare acolo luminează,
Nici pă ceriu sărin¹ lună cu stele,
Ci numa văpăile fac rază,
Însă ce mai văpăi sunt ahele?
Dintr-însă nori dă fum să rădică
Și ploaie dă scânteii arzând pică.²
74. Râuri dă foc încolo ș-încoace
Merg bobotind ca nește pârjoale,
Focul nestâns toate-arde și coace,
Iar' pe zios, în loc de iarbă moale,
Jar și spuză fierbinte răsare,
Nespusă din sine dând putoare.
75. Văzui pe toți dracii-în pielea goală,
Cu coarne-în frunte, cu nas dă câne,
Păstătot mânjiți cu neagră smoală,
Brânci dă urs având și coade spâne,
Ochi dă buhă, dă capră picioare
Ș-arepi dă liliac în spinare.
76. Văzui muncile iadului toate.
Cum fii Sătaniei-ș' fac izbândă
Asupra celor morți în păcate,
Sau și care au căzut supt osândă.
O, groaznică ș-amară vedere!
Vrând a spune, graiu-în gură-mi pier.³

¹ *sărin* – senin;

² Ce spune aici sunt adevărate, căci așa scriu și cărțile, că cel mai groaznic este în iad. **Idiotis**. (n.a.)

^{a)} Deacă au fost el în iad, anevoie să poate crede că au ieșit de acolo și au spus țiganilor! căci scris este că din iad nu este mântuire. **P. Evlaviosu**. (n.a.)

^{b)} Dar că nu-i așa, părinte! căci el au fost, precum se vede numai ca oaspe acolo! **Mustrul ot Puntureni**. (n.a.)

³ Tocma așa-s zugrăviți dracii și pă păreții besericii noastre! **Onoch**. (n.a.)

^{a)} Ar fi trebuit să adauge: cu coade de balaur, că așa sunt. **P. Desidem**. (n.a.)

Scriere comică și satirică, apelând la mituri creștine și folclorice, la surse culte și populare, *Țiganiada* este o epopee despre călători și călătorii (reale și fantastice). Autorul evocă, între altele, figura lui Vlad Țepeș, care le promite țiganilor pământ. Dorind ca aceștia să lupte împotriva turcilor, domnitorul le testează vitejia. Epopeea explorează și o poveste de iubire (Romica și Parpangel). Scrisă în stil umoristic și parodic, creația valorifică, de fapt, diverse probleme ale epocii contemporane autorului (despotismul, abuzurile boierilor, corupția clerului, inechitățile de tot felul). Mai mult, într-o lume plină de prejudecăți, Budai-Deleanu, prin notele de subsol, invită o serie de personaje să-și exprime opiniile (ca într-un „forum” de discuții).

AUTOR

Ion Budai-Deleanu (grafică)

Ion Budai-Deleanu (1760–1820), poet și filolog. Studiază la Blaj, apoi urmează, la Universitatea din Viena, cursuri de filozofie și teologie. Devine bursier al Colegiului greco-catolic „Sfânta Barbara” din capitala Imperiului Habsburgic. Se stabilește la Lemberg (azi – Liov/Lvov, Ucraina), unde își continuă, pe lângă activitățile administrative (consilier aulic, judecător la Curtea de Apel), și munca de filolog. Tipărește, la Viena, prima gramatică a limbii române (alături de Samuil Micu și Gheorghe Șincai). Scrie și opere literare. Capodopera sa este *Țiganiada*, o „jucărea”, cum o numește autorul însuși, marcată de idei ale Iluminismului european (curent care a pătruns ușor în Transilvania). Compusă în două variante (1800 și 1810), *Țiganiada* – care s-a bucurat de o glorie postumă – este o epopee eroi-comică, remarcabilă atât prin subiect, cât și prin limbaj și inovații (notele de subsol). Ion Budai-Deleanu este, de asemenea, unul dintre cărturarii de referință ai „Școlii Ardelene”.

77. Toate păcatele mari dă moarte
 Au și pedepse după măsură,
 Căci prin aha și dă-ahaia parte
 Îș' ia fieșcare certătură,
 Prin care-au greșit și dă pre care
 Tras fiind s-abătu dân cărare.¹
78. Vânzarii și hainii ce vând
 Sânge nevinovat pentru bani,
 Stau dă coaste spânzurați pă rând,
 Ca și-în măcelării hăi cârlani.
 Iar' dracii călăi în gură d-arsă
 Aur ș-argint fierbinte le varsă.
79. Tiranii crunți și făr' de-omenire
 Șed legați pe tronuri înfocate,
 Bând sânge fierbinte din potire,
 Iar' din mațele lor spintecate
 Fac dracii cărnați și sângereți²
 Ș-alte mâncări pentru drăculeți.³

^{b)} Așa va să zică și el când zice: cu coade spâne, care va să zică coade fără păr.
Mândr. (n.a.)

¹ Adecă va să zică că fieștecare îș ia pedeapsa cu totul măsurată după greșala ce au făcut. **C. Criticos.** (n.a.)

^{a)} Ba nu așa, ci precum zice Scriptura: nas pentru nas, urechie pentru urechie! Adecă cu ce mădulariu au păcătuit, prin acelaș' să pedepsește. **P. Desidem.** (n.a.)

² *sângereți* – cărnați ardelenesti făcuți cu sânge de porc.

³ Aici să mă ierte Parpangel! O face prea groasă! Că cine au auzit ca dracii să aibă copii. **Simplițian.** (n.a.)

^{a)} Și pentru ce nu? Eu am cetit la Scriptură, că în zilele de demult, fiu lui Dumnezeu s-au îndrăjit cu fetele oamenilor și au făcut copii, și din copii aceia apoi s-au făcut urieși. Pentru ce dară să nu poată face draci cu strigoile copii! **Popa Ciuhurezu din Broșteni.** (n.a.)

Episodul călătoriei lui Parpangel (eroul *Țiganiadei*) apare în cântul al IX-lea al epopeii. Relatate într-un context festiv, la nuntă, poveștile lui Parpangel despre iad și rai erau menite să stârnească atenția auditorilor. Autorul îi conferă acest statut lui Parpangel: de povestitor priceput, capabil să refacă geografia infernului, un loc rezervat caznelor cumplite. Nu lipsesc comentarii din subsol, care analizează istoria lui Parpangel, discutând despre această călătorie neobișnuită.

80. Așijdere pă domni și boieri
Care jupesc pă bietul țăran
Iau la sine dracii măceleri
Făr' a da pentru dânși vrun ban,
Hrănindu-i cu cătran și, -în loc de-apă,
Cu fiere mult amară-îi adapă.
81. Pântru tâlhari ș-ucigași ce-oi zice?
Acește pă câmpuri trași în țăpă
Rămân vii și nu mor ca ș-aice;
Corbii și cioarele crierii le sapă
Și scocioresc de sus, iar' hierile
De zios le scobesc mărunțiile.

(Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, cântul IX, Curtea Veche Publishing, București, 2011)

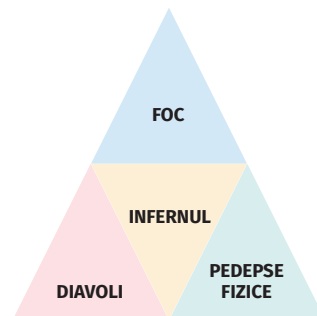
^{b)} Popa Ciuhurezu să vede a avea dreptate, căci că cetește la un istoric foarte vechiu, anume lordân (sau, cum zic alții, Iornând), care zice că un craiu a gotilor au izgonit din tabără un feliu de vrăjitori și strige, care apoi dând în pustietate de draci au făcut copii, și dintr-acei copii s-au născut hunii. **Eruditan.** (n.a.)

APLICAȚII

- Dați exemple de texte literare sau opere de artă în care apare infernul. Care sunt „locurile comune” ale infernului?
- Ce aspecte de limbă ați remarcat în textul lui Ion Budai-Deleanu?
- Care credeți că este scopul poveștii lui Parpangel?
 - de a impresiona audiența;
 - de a sădi frica în oameni;
 - de a se amuza pe seama participanților superstițioși (care cred în existența iadului);
 - de a dezvălui dreptatea adevărată (felul cum suferă tiranii lumii, cei care comit abuzuri etc.).
- Povestea lui Parpangel are un „aer” medieval: pare serioasă și terifiantă, potrivită pentru mințile credule. În acest fel, predicatorii Evului Mediu își înspăimântau audiența, apelând mereu la caznele infernale. Și totuși, Budai-Deleanu este un om al Luminilor: prin ce aspecte se detașează

el de acest scenariu tradițional, frecvent în imaginarul creștin?

- prin faptul că naratorul (Parpangel) spune o poveste (incredibilă, ireală);
 - prin strategia notelor de subsol (un „forum” de discuții, remarcabil prin varietate/diversitate de idei/opinii);
 - prin inserarea unor idei ale Iluminismului european (tirania este pedepsită, asupritorii au parte de o judecată aspră).
5. Găsiți citate relevante pentru următoarele componente ale spațiului infernal, descris de Ion Budai-Deleanu:

Frescă din biserica San Juan Bautista din Huaró (Peru) care înfățișează iadul

6. Discutați câteva dintre păcatele celor ajunși în iad. De ce sunt socotite ele păcate?

7. Ideea dezbaterei era, de fapt, străină Evului Mediu. Putem afirma că această inovație (prezența unor comentatori care discută/„socializează” în subsol) se înscrie în gândirea iluministă? Argumentați.

„Gânditorii iluminiști erau de acord că omenirea este în mod firesc sociabilă. În 1780, Diderot scria romanul *Călugărița* împotriva caracterului nesocial al monahismului¹:

„Omul s-a născut să trăiască în societate. Separă-l, izolează-l, și felul său de a gândi va deveni incoerent, caracterul i se va schimba, mii de închipuiri nesăbuite îi vor răsări în suflet, idei nesăbuite se vor înrădăcina în minte ca mărăcinii în sălbăticie. Du un om într-o pădure și se va sălbătici, închide-l într-o mănăstire unde ideea de coerciție se va împleti cu cea de servitute, și va fi și mai rău.”

(Ritchie Robertson, *Iluminismul. Căutarea fericirii: 1680–1790*, trad. Andreea Popescu, Editura Litera, București, 2023)

8. Atenția lui Budai-Deleanu se îndreaptă, în fragmentul citit, și asupra tiraniei. Citiți definițiile de mai jos și discutați profilul tiranului, așa cum apare în fragmentul din *Țiganiada*.

A. **TIRAN**, -Ă I. s. m. despot. ♦ conducător de stat foarte aspru, crud; (p. ext.) cel care abuzează de autoritatea sa, care asuprește pe alții. II. adj. nemilos, despotic; asupritor. (< ngr. *tirannos*, fr. *tyran*) (dexonline.ro)

B. „Poartă numele de *tiran* acel suveran care nu cunoaște altă lege decât propriul său capriciu, care își însușește bunurile supușilor săi și care își înrolează apoi supușii pentru a lua în stăpânire bunurile vecinilor.” (Voltaire, *Dicționarul filozofic*, traducere Cornelia Ștefănescu, Editura Prietenii Cărții, București, 2005)

9. O altă idee iluministă privește libertatea umană. În iad, potrivit scriitorului, cei care au asuprit, răpindu-le oamenilor simpli libertatea, au parte de suferințe cumplite. Iadul devine, într-o lume imaginară, o formă de îndreptare a relelor din societatea umană. Discutați această problematică a relației dintre stăpânii asupritori (tirani, boieri) și sclavi/robi (țărani, țigani etc.).

CĂRȚI FRUMOASE

Nicolas de Largillière, portret al lui Voltaire în anul 1718, detaliu

Candide sau Optimismul (1759) este o carte satirică și polemică scrisă de Voltaire, care a dorit să denunțe anumite mentalități și instituții (Inchiziția, de pildă). Călătorind prin diverse locuri, *Candide*, protagonistul, își schimbă concepția despre lumea în care trăiește, socotită de profesorul său a fi „cea mai bună dintre lumile posibile”. Ororile pe care le observă (crime, abuzuri de tot felul, agresiuni etc.) îl pun pe gânduri. Teoria profesorului său (Pangloss), promovată de Leibniz, este demontată de însăși viața plină de nedreptăți, alcătuită strâmb. Tânărul își găsește, în final, refugiul în muncă, năzuind la „cultivarea propriei grădini”. Cartea este, dincolo de aventurile propriu-zise, o meditație pe tema unei lumi nedrepte și a iluziei fericirii.

¹ *Monahism* – instituția călugăriei.

SCRIEREA ADJECTIVELOR COMPUSE

Se scriu cu cratimă:

- *bun-platnic* (pl. *bun-platnici*), *instructiv-educativ*, *literar-artistic*, *marxist-leninist*, *rău-platnic*; *dulce-acrișor*; *gol-goluț*, *nou-nouț*, *singur-singurel* etc.;
- *roșu-deschis*, *roșu-închis*;
- *așa-zis* (pretins); *bine-crescut* (cuvios), *bine-cunoscut* (celebru); *nou-născut*, *nou-venit*; *propriu-zis* etc.;
- *astă-iarnă* (iarna trecută), *astă-noapte*, *astă-primăvară*, *azi-dimineață*, *azi-noapte* etc.;
- *după-amiază* (*după-amiezii*), *după-masă* (a doua parte a zilei);
- *bună-credință* (onestitate) (G.-D. art. *bunei-credințe*), *bună-creștere* (educație bună), *bună-cuviință* „purtare bună”; *bună-dimineața* (plantă), *bun-gust* (simț estetic), *bun-rămas* (adio), *bun-simț* (decentă), *bun-venit* (formulă de salut); *rea-credință* (atitudine incorectă), *rea-voință* (lipsă de bunăvoință) etc.;
- *primă-doamnă* (soție de președinte de stat) (art. *prima-doamnă*), *prim-balerin(ă)*, *prim-ministru* (premier), *prim-plan* (cadru filmat de aproape) etc.;
- numele compuse de specii de plante și de animale: *iarbă-deasă*, *arbore-de-cacao*, *floare-de-colt*; *câine-de-mare*, *cal-de-mare*, *câine-lup* etc.;
- unități de măsură: *an-lumină* (pl. *ani-lumină*), *cal-putere* etc.;

Normă lingvistică – aspecte evolutive

Orice limbă se caracterizează prin adaptabilitate, prin faptul că se schimbă pentru a putea reprezenta realitatea vremurilor în care este vorbită. Atât morfosintaxa (într-o perioadă de timp mai mare), cât, mai ales, vocabularul se modifică în funcție de realitatea economică, socială și culturală dintr-o anumită perioadă, pentru a exprima nevoile vorbitorilor. Astfel, limba română pe care o vorbim astăzi diferă, într-o oarecare măsură, de limba română pe care o vorbeau cei din secolul al XVIII-lea.

Totodată, limba are un caracter normat, este supusă unor reguli și instrucțiuni care au în vedere uzul limbii, modul în care aceasta este utilizată. **Norma lingvistică** are în vedere regulile aplicabile la un moment dat, într-o anumită perioadă, făcând referire la toate nivelurile limbii:

- fonetic;
- morfosintactic;
- lexical.

Nivelul fonetic este cel mai restrâns, cuprinde un număr mic de sunete și de litere, prin urmare este și cel mai greu de schimbat (aparitia sau disparitia unui sunet se face pe parcursul a zeci de generații). Norma este prezentată în dicționare ortografice și ortoepice.

Nivelul morfosintactic este prezentat în gramatici, făcând referire la forma cuvântului, la flexiunea sa – morfologia (studiul părților de vorbire) și la modul în care acestea se combină în vederea evidențierii funcțiilor acestora, în construirea mesajului – sintaxa.

Nivelul lexical este cel mai amplu, cuprinzând totalitatea cuvintelor existente în limbă, fiind sinonim aproximativ cu „vocabularul”.

Norma literară reprezintă expresia convențională, la nivelul limbii literare, impusă oamenilor de cultură, dintr-o anumită comunitate, în redactarea unui text. «În timp ce norma lingvistică înregistrează modul „cum se spune”, norma literară arată „cum trebuie să se spună”», având un caracter coercitiv asupra celor care o utilizează în scris (apud Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană- Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Ed. Nemira, 2001, p. 351).

Dimensiunea care este cea mai susceptibilă schimbărilor este vocabularul, fiind cel mai amplu. **Vocabularul** desemnează „fie a) totalitatea cuvintelor unei limbi, fie b) ansamblul cuvintelor utilizate de un locutor dat în împrejurări date, fie c) într-un mod nedeterminat, o listă de cuvinte” (DSL, op. cit., p. 572). Un vorbitor cult recunoaște aproximativ 30 000 de cuvinte.

Unul dintre mijloacele de îmbogățire a vocabularului este împrumutul lexical. În formarea limbii române, vocabularul a cunoscut împrumuturi din:

- limba slavă (cele mai vechi și cele mai multe, de exemplu: *bolnav*, *castravete*, *ceas*, *dragoste*, *hrană*, *iute*, *nevastă*, *rană*, *scump*, *ulei* etc.);

Prima gramatică tipărită a limbii române a fost publicată la Viena, în 1780, de către Samuil Micu și Gheorghe Șincai – *Elementa linguae daco-romane sive valachicae*. Autorii au scris-o în limba latină, utilizând alfabetul latin (într-o perioadă în care, în scris, pentru limba română se utiliza alfabetul chirilic).

Trecerea oficială la alfabetul latin se va face abia după 1860, printr-un decret al lui Al.I. Cuza.

- limba turcă (de exemplu: *acadea, baclava, bamă, cașcaval, ciorap, dulap, geam, lelea, pilaf* etc.);
- limba greacă (de exemplu: *agale, anapoda, buzunar, catarg, căpcăun, folos, midie, plicticos, politicos, prisos* etc.);
- limba rusă (de exemplu: *cavalerie, ceai, colhoz, goarnă, gulag, localnic, pensie, poliție, samovar, talcioc, zacuscă* etc.);
- limba maghiară (de exemplu: *belșug, a se bizui, gazdă, gând, a hăitui, holdă, lăcaș, mohor* etc.);
- limba germană (de exemplu: *abțibild, cartof, chelner, marțipan, polițist, spital, șnițel* etc.);
- limba italiană (de exemplu: *operă, pizza, solfegiu* etc.);
- limba franceză – împrumuturi masive au avut loc, în special, în perioada pașoptistă (de exemplu: *dificil, facil, persoană, șezlong* etc.);
- limba engleză: *computer, fotbal, scheci, start* etc.

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM³), elaborat la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, este instrumentul normativ care recomandă cum trebuie să se scrie, să se pronunțe și să se utilizeze corect gramatical cuvintele limbii române literare actuale. Dicționarul publicat în 2021 este cel care prezintă normele actuale de utilizare corectă a limbii române, iar varianta online cuprinde circa 65 000 de cuvinte înregistrate. Referitor la scrierea cuvintelor împrumutate, DOOM³ recomandă următoarele ortografii:

- *Bahus, Damocles* (ca în expresia *sabia lui Damocles*), *Menelaos, Oedip* [Ōdip] etc.;
- numele anumitor personalități – atât conform tradiției românești, cât și normelor actuale de transliterare: *Dostoievski/Dostoevski*;
- *dumping, antidumping; knockdownul* [knocdaun/nocdaun] și *knock-outul* [knocaüt/nocaüt];
- cuvintele împrumutate din engleză sau din franceză finalizate cu *-men*: *congresmen*, pl. *congresmeni*; *recordmen*, pl. *recordmeni*; *tenismen*, pl. *tenismeni*.

Se recomandă atașarea **fără** cratimă a articolului la împrumuturile care se **termină în litere din alfabetul limbii române pronunțate** ca în limba **română**: *gadgetul* [ghegetul], *itemul* [itemul], *weekendul* [uikendul], *westernuri, bodyul, boyul* ș.a.

- *cuvânt-înainte* (prefață) (*art. cuvântul-înainte*), *două-puncte* (semn de punctuație), *punct-și-virgulă* „semn de punctuație”;
- *Bistrița-Năsăud* și *Carăș-Severin*;
- derivatele cu prefixul *ex-* care exprimă o stare anterioară [„fost (din)”]: *ex-campion, ex-premier, ex-președinte* etc.;
- derivatele cu *non-*, *pro-*, *anti-* (dacă se adaugă substantivului propriu sau la forme pronominale): *non-UE, pro-UE; anti-Trump, post-Obama, pro-Macron; non-eu* (dar derivatele obișnuite cu aceste prefixe se scriu într-un cuvânt: *nonagentiv, nonconformist* etc.).

Se scriu legat:

- *binecuvântare* (G.–D. *art. binecuvântării*), *binefăcător, binevoitor; răufăcător, răuvoitor; fărădelege; subsol* etc.;
- *a binecuvânta, a binedispune, a binevoi, a se sinucide, a telecomanda* (inclusiv formații accidentale ca *a furgăsi, a furlua*);
- *nemaivăzând, nepreavăzând, nemaivăzut, nepreavăzut* etc.

Se scriu separat:

- *Satu Mare*;
- toate numele compuse cu primul element *Târgu* în afară de *Târgu-Neamț*: *Târgu Bujor, Târgu Cărbunești, Târgu Frumos, Târgu Jiu, Târgu Lăpuș, Târgu Mureș, Târgu Ocna, Târgu Secuiesc, Turnu Măgurele, Turnu Severin* (actualmente în *Drobeta-~*).

Se scriu cu majusculă (literă inițială mare):

- substantivele proprii;
- instituții, entități economice (inclusiv asociații, fundații, patronate etc.), planuri de importanță națională: *Administrația Prezidențială, Asociația Chinologică Metropolitană, Avocatul Poporului, Banca Comercială Română, Organizația Națiunilor Unite, Radio Europa Liberă, Facultatea de Litere* etc;
- se scriu cu literă mică numele domeniilor la care se referă o funcție publică: *ministrul transporturilor, președintele asociației* etc.;

- clădiri publice, alte construcții și monumente, cartiere, centre comerciale, parcuri, săli și alte realizări umane: *Arcul de Triumf, Ateneul Român, Biroul Oval, Canalul Dunăre-Marea Neagră, Casa Academiei* etc.;
- marile epoci istorice, evenimente istorice interne și internaționale majore, mișcări culturale sau religioase (inclusiv numite eliptic, când din context reiese clar referința): *Antichitatea, Evul Mediu, Marea Unire, Marele Război, Renașterea* etc.;
- războaie de anvergură sau prezentate ca fiind evenimente

unice: *Primul Război Mondial, (Cel de-) Al Doilea Război Mondial; Războiul celor Două Roze, Războiul de 100 de Ani* etc.;

- manifestări artistice, culturale, politice, științifice (indiferent de amploare): *Festivalul „Cerbul de Aur”, Simpozionul Internațional de Lingvistică;*
- sărbătorile naționale oficiale, alte sărbători laice și religioase (ale diverselor culte): *Adormirea Maicii Domnului, Anul Nou, Crăciunul, 1 Decembrie, Hanuka, Învierea, Paște/Paști, Patruzeci de Sfinți, Pesach, Purim, Ramazan, Bairam* etc.

APLICAȚII

1. Rescrieți corect următoarele enunțuri:

a. Dintre toate perioadele culturale, renașterea îmi place foarte mult.

b. Unde petreceți anul nou?

c. De 1 iunie, toți copiii vor avea zi liberă.

d. În timpului Evului mediu, au avut loc războaie pentru eliberarea Ierusalimului.

e. Diploma are valabilitate doar dacă este semnată de Ministrul Educației.

f. Mi-ar plăcea să ajung la Simpozionul internațional de medicină.

g. Nu v-ați cunoscut la sărbătoarea de 1 decembrie?

h. Unirea principatelor s-a făcut la 1 Decembrie 1918.

2. Încercuiește varianta corectă:

● A frământat bine aluatul și, atunci, cozonacul are o bună-creștere/bună creștere.

● Bineînțeles/Bine înțeles că vom lua examenul.

● Știi cât e de bine venit/bine-venit/binevenit ești în casa noastră.

● Încă de mic, Mihai s-a bucurat o bună-creștere/bună creștere, bunicii având grijă să respecte bunele maniere.

● Exercițiul a fost bineînțeles/bine înțeles din clasă.

● Fiecare își dorește să trăiască în bună stare/bună stare.

● Maria are bun gust/bun-gust/bungust, întrucât știe să potrivească bine culorile și formele.

3. Consultă DOOM³ și subliniază varianta/varianțele corectă/corecte:

● repaos/repaus;

● piuneză/pioneză;

● kitsch/kitch;

● îngânfare/îngâmfare;

● cvorum/quorum;

● cvartet/cuartet;

● confort/comfort;

● clar-obscur/clarobscur;

● chemping/camping;

● checeap/ketchup;

● charismă/carismă;

● cappuccino/capucino;

● bestseller/bestseler;

● bacnotă/bancnotă;

● alură/aliură;

● aisberg/iceberg;

● adaos/adaus.

Ruine din cetatea Callatis
(Mangalia, azi)

Evaluare

Realizați un eseu argumentativ despre importanța cronicilor medievale în formarea conștiinței istorice, plecând de la fragmentul de mai jos (minimum 300 de cuvinte).

Vor unii Moldovei să-i zică că au chiebat-o Șitia sau Schithia pre limba slovenească. Ce Șitia coprinde loc mult, nu numai al nostru, ce închide și Ardealul și Țara Muntenească și câmpii preste Nistru, de coprinde o parte mare și de Țara Leșască. Chiebatu-o-au unii și Flachia, ce scriu létopisețile latinești, pre numele hatmanului râmlescnu ce l-au chemat Flacus, carile au bătut războiu cu șitii pre acéste locuri și schimbându-să și schimosindu-să numele, din Flachia i-au zis Vlahiia. Ce noi acésta nume nu-l priimim, nici-l putem da țărâi noastre Moldovei, ci Țării Muntenești, că ei nu vor să dispartă, să facă doao țări, ci scriu că au fostu tot un loc și o țară și noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar munténii mai dintâi, măcară că s-au tras de la un izvod, munténii întâi, moldovénii mai pre urmă, de păstorii nemerit, că umblându păstorii de la Ardeal, ce să chiiamă Maramoroș, în munți cu dobitoacile, au dat de o hiară ce să chieamă buor și după multă goană ce o au gonit-o prin munți cu dulăi, o au scos la șesul apei Moldovei. Acolea fiindu și hiara obosită, au ucis-o la locul unde să chieamă acum Buorénii, dacă s-au discălicat sat. Și hierul țării sau pece-tea cap de buor să însemnează. Și cățeaora cu care au gonit fiara acéia au crăpat, pre carea o au chiebat-o Molda, iară apei de pre numele cățelii Moldii, i-au zis Molda, sau cumu-i zic unii, Moldova. Ajjidirea și țării, dipre numele apei i-au pus numele Moldova.

Prima marcă poștală românească,
emisă în Moldova, 1859

(Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*)

- Formularea opiniei – 2 p.
- Formularea și dezvoltarea a două argumente 2 + 2 p.
- Valorificarea textului dat – 2 p.
- Formularea concluziei – 1 p.
- Din oficiu – 1 p.